

QAZAQ JOURNAL OF YOUNG SCIENTIST**2026, Vol.4, No. 4 S (April)**<https://qazaqjournal.kz/>

ӘОЖ 37.013:796:378

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ КӘСІБИ ЖӘНЕ ТҮЛҒАЛЫҚ ҚАЛЫПТАСУЫНДА ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ӘЛЕУЕТІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ПРАКТИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ*Еримбетов Н.С.¹, Жайымбаев Н.Т.², Жилисбаев Н.К.³.*ҚР еңбек сіңірген жаттықтырушы¹,Халықаралық туризм және меймандостық университетінің аға оқытушылары^{2,3}, Түркістан қ

Бұл мақалада Қазақстандағы жоғары оқу орындарында болашақ мамандардың кәсіби және тұлғалық қалыптасуындағы дене тәрбиесінің рөлі қарастырылады. Дене тәрбиесінің студенттердің денсаулығын нығайтудағы, еңбекке қабілеттілігін арттырудағы және психологиялық тұрақтылығын қамтамасыз етудегі маңызы талданады. Сонымен қатар, дене тәрбиесі арқылы тұлғалық қасиеттерді қалыптастыру, кәсіби құзыреттіліктерді дамыту ерекшеліктері айқындалады. Зерттеу барысында дене тәрбиесін ұйымдастырудағы өзекті мәселелер, атап айтқанда материалдық-техникалық базаның жеткіліксіздігі, студенттердің мотивациясының төмендігі және оқу бағдарламаларының жетілдіруді қажет ететіні көрсетіледі. Практикалық тәжірибе негізінде дене тәрбиесінің әлеуетін тиімді жүзеге асыру жолдары ұсынылады.

Кілт сөздер: дене тәрбиесі, болашақ маман, кәсіби қалыптасу, тұлғалық даму, жоғары білім, денсаулық, құзыреттілік, салауатты өмір салты

Кіріспе

Қазіргі жаһандану жағдайында жоғары білім беру жүйесінің алдында бәсекеге қабілетті, кәсіби құзыретті және жан-жақты дамыған мамандарды даярлау міндеті тұр. Қазақстан Республикасының білім беру саясаты тұлғаның зияткерлік әлеуетімен қатар, оның физикалық және психологиялық саулығына

ерекше мән береді. Осы тұрғыда дене тәрбиесі болашақ мамандардың кәсіби және тұлғалық қалыптасуында маңызды факторлардың бірі ретінде қарастырылады[1].

Дене тәрбиесі - бұл тек физикалық даму құралы ғана емес, сонымен қатар тұлғаның әлеуметтік бейімделуін, ерік-жігерін, жауапкершілігін және өзін-өзі басқару қабілеттерін қалыптастыратын кешенді педагогикалық процесс. Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, жүйелі түрде ұйымдастырылған дене белсенділігі студенттердің оқу үлгеріміне оң әсер етіп, олардың психоэмоционалдық тұрақтылығын арттырады (Бальсевич, 2000; Лубышева, 2001)[2].

Қазақстандық жоғары оқу орындарында дене тәрбиесі пәні білім беру бағдарламасының міндетті компоненті болып табылады. Алайда қазіргі кезеңде оның әлеуетін толыққанды жүзеге асыруға кедергі келтіретін бірқатар өзекті мәселелер бар. Атап айтқанда, студенттердің дене тәрбиесіне деген мотивациясының төмендігі, оқу бағдарламаларының дәстүрлі сипатта болуы, материалдық-техникалық базаның жеткіліксіздігі және заманауи педагогикалық технологиялардың жеткілікті деңгейде енгізілмеуі байқалады[3].

Негізгі бөлім.

Дене тәрбиесінің кәсіби қалыптасудағы рөлі

Дене тәрбиесі болашақ мамандардың кәсіби қалыптасуында маңызды педагогикалық құралдардың бірі болып табылады. Ол тек қана физикалық дайындықты қамтамасыз етумен шектелмей, тұлғаның еңбекке қабілеттілігін, функционалдық мүмкіндіктерін және кәсіби қызметке психологиялық дайындық деңгейін арттыруға ықпал етеді. Қазіргі еңбек нарығында маманнан жоғары кәсіби біліммен қатар, денсаулықтың мықтылығы, төзімділік, күйзеліске қарсы тұра алу қабілеті талап етіледі.

Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, жүйелі дене жаттығулары адам ағзасының жалпы жұмысқа қабілеттілігін арттырып, шаршаудың алдын алуға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе ұзақ уақыт бойы интеллектуалдық еңбекпен айналысатын студенттер үшін маңызды. Оқу процесінде жоғары жүктеме, ақпараттың көптігі және уақыт тапшылығы студенттердің психоэмоционалдық жағдайына әсер етеді. Осындай жағдайда дене тәрбиесі олардың психологиялық тұрақтылығын сақтаудың тиімді құралы ретінде қарастырылады.

Сонымен қатар, дене тәрбиесі эмоционалдық тұрақтылықты дамытуға ықпал етеді. Қазіргі кәсіби ортада стресс факторларының көп болуы мамандардан жоғары деңгейдегі психологиялық төзімділікті талап етеді. Спорттық жаттығулар стресс деңгейін төмендетіп, жағымды эмоциялар қалыптастырады, бұл өз кезегінде жұмыс тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді[4].

Дене тәрбиесінің тұлғалық дамудағы маңызы

Дене тәрбиесі тұлғаның жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін маңызды әлеуметтік-педагогикалық құбылыс болып табылады. Ол адамның тек физикалық қасиеттерін жетілдіріп қана қоймай, оның рухани, адамгершілік және әлеуметтік сапаларын қалыптастыруға ықпал етеді. Қазіргі білім беру жүйесінде студенттің тұлғалық дамуы оның кәсіби даярлығымен тығыз байланыста қарастырылады, сондықтан дене тәрбиесінің бұл үдерістегі орны ерекше.

Тұлғалық даму құрылымында ерік-жігер қасиеттері маңызды орын алады. Дене жаттығулары барысында студенттер мақсат қою, оған жету жолында табандылық таныту, қиындықтарды еңсеру сияқты қасиеттерді меңгереді. Жаттығу процесінің жүйелілігі мен қайталануы ерік күшін дамытудың табиғи механизмі ретінде көрінеді. Бұл қасиеттер оқу үдерісінде ғана емес, күнделікті өмірде және болашақ кәсіби қызметте де маңызды рөл атқарады.

Дене тәрбиесі студенттердің өзін-өзі бағалау деңгейіне де әсер етеді. Физикалық мүмкіндіктерінің артуы, белгілі бір нәтижелерге жетуі олардың өз күшіне деген сенімділігін қалыптастырады. Бұл өз кезегінде тұлғаның ішкі мотивациясын күшейтіп, белсенді өмірлік ұстаным қалыптастыруға ықпал етеді. Өзін-өзі сенімді сезінетін студент жаңа міндеттерді орындауға дайын болып, жауапкершілікті өз мойнына алуға бейім келеді.

Тұлғалық дамудың маңызды аспектілерінің бірі - жауапкершілік сезімі. Дене тәрбиесі сабақтарында студенттер өз әрекеттері үшін жауап беруге үйренеді. Жаттығуға қатысу, тапсырмаларды орындау, топтық жұмыста өз міндетін атқару жауапкершілік деңгейін арттырады. Бұл қасиет кейін кәсіби қызметте де маңызды рөл атқарады[5].

Дене тәрбиесі шығармашылық белсенділікті дамытуға да әсер етеді. Қозғалыс әрекеттерінің әртүрлілігі, жаңа жаттығуларды меңгеру, ойын элементтері студенттердің қиялын және шығармашылық ойлауын ынталандырады. Бұл қасиеттер тұлғаның өзіндік ерекшелігін қалыптастыруға ықпал етеді.

Сонымен қатар, дене тәрбиесі тұлғаның мәдени деңгейін арттырудың бір құралы ретінде қарастырылады. Дене мәдениеті - жалпы мәдениеттің құрамдас бөлігі болып табылады. Ол адамның өз денесіне деген қарым-қатынасын, денсаулыққа деген жауапкершілігін және жалпы өмір салтын айқындайды.

Дене тәрбиесі жүйесін жүзеге асырудағы қазіргі

Қазақстандағы жоғары білім беру жүйесінде дене тәрбиесін ұйымдастыру белгілі бір нормативтік-құқықтық негізге сүйенгенімен, оның тиімді жүзеге асырылуына кедергі келтіретін бірқатар жүйелі мәселелер сақталып отыр. Бұл мәселелер білім беру мазмұнына, ұйымдастыру формаларына, материалдық-техникалық қамтамасыз ету деңгейіне және студенттердің мотивациялық ерекшеліктеріне байланысты көрініс табады.

Оқу бағдарламаларының мазмұны да өзекті мәселелердің қатарына жатады. Көп жағдайда дене тәрбиесі пәні дәстүрлі әдістерге негізделіп, студенттердің жеке ерекшеліктері мен қызығушылықтарын ескере бермейді. Бағдарламалардың бірсарынды болуы студенттердің белсенділігін төмендетіп, пәнге деген қызығушылықтың азаюына себеп болады. Сонымен қатар, оқу мазмұнында кәсіби бағыттылықтың жеткіліксіздігі байқалады, яғни дене тәрбиесі болашақ мамандықтың ерекшеліктерімен әрдайым байланыстырылмайды.

Кадрлық қамтамасыз ету мәселелері де назар аударуды қажет етеді. Дене тәрбиесі оқытушыларының кәсіби деңгейі, заманауи педагогикалық технологияларды меңгеруі және инновациялық әдістерді қолдануы оқу процесінің тиімділігіне тікелей әсер етеді. Кейбір жағдайларда оқыту әдістерінің жаңартылмауы, дәстүрлі тәсілдердің басым болуы студенттердің қызығушылығын төмендетуі мүмкін.

Цифрландыру жағдайында дене тәрбиесі жүйесіне заманауи технологияларды енгізу деңгейі де жеткіліксіз болып отыр. Фитнес-трекерлер, мобильді қосымшалар, онлайн жаттығу платформалары сияқты құралдар оқу процесінде кеңінен қолданылмайды. Мұндай технологиялар студенттердің қызығушылығын арттыруға және өзіндік бақылау дағдыларын дамытуға мүмкіндік берер еді.

Сонымен бірге, дене тәрбиесі сабақтарының формалды түрде өткізілуі де кейбір жоғары оқу орындарында кездесетін мәселелердің бірі болып табылады. Бұл жағдайда сабақтың мазмұны мен сапасы төмендеп, оның тәрбиелік және дамытушылық әлеуеті толық ашылмай қалады.

Аймақтық ерекшеліктер мен әлеуметтік факторлар да дене тәрбиесін жүзеге асыруға әсер етеді. Өртүрлі өңірлердегі жоғары оқу орындарының мүмкіндіктері бірдей емес, бұл студенттердің дене тәрбиесіне қолжетімділігін әркелкі етеді[6].

Дене тәрбиесі әлеуетін жүзеге асырудың практикалық тәжірибесі және жетілдіру жолдары

Қазіргі жағдайда жоғары оқу орындарында дене тәрбиесінің әлеуетін тиімді жүзеге асыру білім беру үдерісін жаңғыртумен, заманауи педагогикалық тәсілдерді енгізумен және студенттердің қажеттіліктеріне бейімдеумен тығыз байланысты. Практикалық тәжірибе көрсеткендей, дене тәрбиесін ұйымдастыруда кешенді және икемді тәсілдерді қолдану оның тиімділігін едәуір арттыруға мүмкіндік береді.

Салауатты өмір салтын қалыптастыру бағытындағы тәрбиелік жұмыстар да дене тәрбиесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Практикада түрлі спорттық іс-шаралар, жарыстар, марафондар және денсаулық күндері ұйымдастырылады. Бұл шаралар студенттердің дене белсенділігіне қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың әлеуметтік белсенділігін де күшейтеді.

Дене тәрбиесін ұйымдастыруда жеке даралау қағидатын жүзеге асыру маңызды болып табылады. Студенттердің физикалық мүмкіндіктерін, денсаулық жағдайын және дайындық деңгейін ескере отырып, сараланған тапсырмалар беру оқу процесінің тиімділігін арттырады. Бұл тәсіл әрбір студенттің жеке дамуына жағдай жасайды.

Оқытушылардың кәсіби біліктілігін арттыру да дене тәрбиесінің сапасын жақсартудың негізгі шарттарының бірі болып табылады. Заманауи әдістемелерді меңгеру, жаңа технологияларды қолдану және тәжірибе алмасу оқыту процесінің сапасын арттыруға ықпал етеді. Практикада семинарлар, тренингтер және біліктілікті арттыру курстары кеңінен қолданылады.

Практикалық тәжірибе көрсеткендей, дене тәрбиесін ұйымдастыруда кешенді, жүйелі және инновациялық тәсілдерді қолдану оның әлеуетін толық жүзеге асыруға мүмкіндік береді[7].

Дене тәрбиесі арқылы болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру ерекшеліктері

Қазіргі жоғары білім беру жүйесінде құзыреттілікке негізделген тәсіл басым бағыттардың бірі болып табылады. Осы тұрғыда дене тәрбиесі болашақ мамандардың кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастырудың маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады. Құзыреттілік ұғымы тек білім мен білікті ғана емес, сонымен қатар тұлғаның тәжірибелік әрекетке дайын болуын, әлеуметтік бейімделуін және кәсіби міндеттерді тиімді орындау қабілетін қамтиды.

Коммуникативтік құзыреттілік те дене тәрбиесі арқылы қалыптасады. Топтық жаттығулар мен командалық ойындар барысында студенттер тиімді қарым-қатынас жасау, өз ойын жеткізу, басқа адамдарды тыңдау және түсіну дағдыларын меңгереді. Бұл қасиеттер қазіргі еңбек нарығында жоғары бағаланады, себебі кәсіби қызметтің көп бөлігі ұжымдық өзара әрекеттесуге негізделген.

Тұлғалық-рефлексивтік құзыреттілік те маңызды орын алады. Дене тәрбиесі барысында студенттер өз мүмкіндіктерін бағалауға, жетістіктері мен кемшіліктерін талдауға, өзін-өзі жетілдіруге бағытталған әрекеттерді жүзеге асыруға үйренеді. Бұл қасиеттер үздіксіз кәсіби дамудың негізін құрайды[8].

Ақпараттық құзыреттіліктің қалыптасуы да заманауи жағдайда ерекше мәнге ие. Цифрлық технологияларды қолдану арқылы студенттер өз физикалық көрсеткіштерін бақылауға, деректерді талдауға және жеке даму стратегияларын құруға мүмкіндік алады. Бұл олардың өзіндік жұмыс дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Дене тәрбиесі арқылы әлеуметтік жауапкершілік құзыреттілігі де қалыптасады. Спорттық іс-шараларға қатысу, топтық жұмыс, қоғамдық белсенділік студенттердің қоғам алдындағы жауапкершілігін арттырады. Бұл қасиет кәсіби қызметте этикалық нормаларды сақтау мен әлеуметтік міндеттерді орындауда маңызды рөл атқарады[9].

Кәсіби құзыреттіліктерді қалыптастыруда дене тәрбиесінің мазмұнын мамандық ерекшеліктерімен байланыстыру маңызды болып табылады. Бұл бағытта кәсіби-қолданбалы дене дайындығының элементтерін енгізу тиімді нәтиже береді. Мұндай тәсіл студенттердің болашақ кәсіби қызметіне қажетті физикалық және психологиялық қасиеттерді мақсатты түрде дамытуға мүмкіндік береді.

Дене тәрбиесі үдерісінде қалыптасатын құзыреттіліктердің интегративтік сипаты олардың ерекше маңызын айқындайды. Физикалық, психологиялық және әлеуметтік компоненттердің өзара байланысы студенттің жан-жақты дамуына жағдай жасайды. Бұл өз кезегінде бәсекеге қабілетті маман қалыптастырудың негізін құрайды[10].

Қорытынды

Жоғары білім беру жүйесінде дене тәрбиесінің маңызы болашақ мамандарды жан-жақты даярлау үдерісімен тығыз байланысты қарастырылады. Ол тек физикалық дамуды қамтамасыз ететін пән ретінде емес, тұлғаның кәсіби және жеке қасиеттерін қалыптастыратын кешенді педагогикалық құрал ретінде сипатталады. Дене тәрбиесі арқылы студенттердің еңбекке қабілеттілігі, психологиялық тұрақтылығы және әлеуметтік бейімделуі артады.

Зерттеу барысында дене тәрбиесінің кәсіби қалыптасуға ықпалы оның еңбек өнімділігін арттыру, күйзеліске төзімділікті дамыту және кәсіби қызметке бейімделуді жеңілдету арқылы жүзеге асатыны анықталды. Сонымен қатар, тұлғалық даму тұрғысынан дене тәрбиесі ерік-жігер қасиеттерін, жауапкершілікті, өзін-өзі басқару қабілеттерін және коммуникативтік дағдыларды қалыптастыруға ықпал етеді.

Практикалық тәжірибе дене тәрбиесін жетілдіру үшін кешенді тәсілдерді қолданудың тиімділігін көрсетеді. Оқу бағдарламаларын жаңарту, элективті курстар енгізу, цифрлық технологияларды пайдалану, кәсіби-қолданбалы бағыттылықты күшейту және оқытушылардың біліктілігін арттыру дене тәрбиесінің сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, студенттердің жеке ерекшеліктерін ескеру және олардың қызығушылықтарын арттыру маңызды бағыттардың бірі болып табылады.

Осы бағытта дене тәрбиесінің мазмұнын жетілдіру, оны білім беру жүйесінің стратегиялық міндеттерімен үйлестіру және инновациялық тәсілдерді кеңінен енгізу қажеттілігі айқындалады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.

1. Бальсевич В.К. Физическая культура для всех и для каждого. - Москва: Физкультура и спорт, 2000. - 232 б.
2. Лубышева Л.И. Социология физической культуры и спорта. - Москва: Академия, 2001. - 240 б.

3. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. - Москва: Физкультура и спорт, 1991. - 543 б.
4. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан - 2050 стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. - Астана, 2012.
5. Қазақстан Республикасының Білім туралы заңы. - Астана, 2007 (өзгерістер мен толықтырулармен).
6. Қазақстан Республикасының «Дене шынықтыру және спорт туралы» заңы. - Астана, 2014.
7. Курамшин Ю.Ф. Теория и методика физической культуры. - Москва: Советский спорт, 2010. - 464 б.
8. Ашмарин Б.А. Теория и методика педагогических исследований в физическом воспитании. - Москва: Физкультура и спорт, 1978. - 223 б.
9. Bailey R. Physical education and sport in schools: a review of benefits and outcomes // *Journal of School Health*. - 2006. - Vol. 76(8). - P. 397-401.
10. World Health Organization. Global recommendations on physical activity for health. - Geneva: WHO Press, 2010.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ПРАКТИЧЕСКИЙ ОПЫТ РЕАЛИЗАЦИИ ПОТЕНЦИАЛА ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ И ЛИЧНОСТНОМ СТАНОВЛЕНИИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ В КАЗАХСТАНЕ

Еримбетов Н.С., Жайымбаев Н.Т., Жилисбаев Н.К.

В статье рассматривается роль физического воспитания в профессиональном и личностном становлении будущих специалистов в высших учебных заведениях Казахстана. Анализируется значение физического воспитания в укреплении здоровья студентов, повышении их работоспособности и обеспечении психологической устойчивости. Особое внимание уделяется формированию личностных качеств и развитию профессиональных компетенций средствами физической культуры. В ходе исследования выявлены актуальные проблемы организации физического воспитания, включая недостаточность материально-технической базы, низкую мотивацию студентов и необходимость обновления образовательных программ. На основе практического опыта предложены пути эффективной реализации потенциала физического воспитания.

Ключевые слова: физическое воспитание, будущий специалист, профессиональное становление, личностное развитие, высшее образование, здоровье, компетенции, здоровый образ жизни

Список использованных источников

1. Бальсевич В.К. Физическая культура для всех и для каждого. - М.: Физкультура и спорт, 2000. - 232 с.
2. Лубышева Л.И. Социология физической культуры и спорта.-М.: Академия, 2001.-240 с.
3. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. - М.: Физкультура и спорт, 1991. - 543 с.
4. Назарбаев Н.А. Стратегия «Казахстан–2050»: новый политический курс состоявшегося государства. - Астана, 2012.
5. Закон Республики Казахстан «Об образовании». - Астана, 2007 (с изменениями и дополнениями).
6. Закон Республики Казахстан «О физической культуре и спорте». - Астана, 2014.
7. Курамшин Ю.Ф. Теория и методика физической культуры. - М.: Советский спорт, 2010. - 464 с.
8. Ашмарин Б.А. Теория и методика педагогических исследований в физическом воспитании. - М.: Физкультура и спорт, 1978. - 223 с.
9. Bailey R. Physical education and sport in schools: a review of benefits and outcomes // Journal of School Health. - 2006. - Vol. 76(8). - P. 397-401.
10. Всемирная организация здравоохранения. Глобальные рекомендации по физической активности для здоровья. - Женева: ВОЗ, 2010.

CURRENT ISSUES AND PRACTICAL EXPERIENCE IN IMPLEMENTING THE POTENTIAL OF PHYSICAL EDUCATION IN THE PROFESSIONAL AND PERSONAL DEVELOPMENT OF FUTURE SPECIALISTS IN KAZAKHSTAN

Yerimbetov N.S., Zhaiymbaev N.T., Zhilisbaev N.K.

This article examines the role of physical education in the professional and personal development of future specialists in higher education institutions of Kazakhstan. The importance of physical education in strengthening students' health, increasing their work capacity, and ensuring psychological stability is analyzed. Particular attention is paid to the development of personal qualities and professional competencies through physical education. The study identifies current issues in the organization of physical education, including insufficient material and technical resources, low student motivation, and the need to update educational programs. Based on practical experience, ways to effectively implement the potential of physical education are proposed.

Keywords: physical education, future specialist, professional development, personal development, higher education, health, competencies, healthy lifestyle

REFERENCES

1. Balsevich V.K. Physical Culture for Everyone and for Each Individual. - Moscow: Fizkultura i Sport, 2000. - 232 p.
2. Lubysheva L.I. Sociology of Physical Culture and Sport. - Moscow: Akademiya, 2001. - 240 p.
3. Matveev L.P. Theory and Methodology of Physical Culture. - Moscow: Fizkultura i Sport, 1991. - 543 p.
4. Nazarbayev N.A. Kazakhstan-2050 Strategy: New Political Course of the Established State. - Astana, 2012.
5. Law of the Republic of Kazakhstan “On Education”. - Astana, 2007 (with amendments and additions).
6. Law of the Republic of Kazakhstan “On Physical Culture and Sport”. - Astana, 2014.
7. Kuramshin Yu.F. Theory and Methodology of Physical Culture. - Moscow: Sovetsky Sport, 2010. - 464 p.
8. Ashmarin B.A. Theory and Methodology of Pedagogical Research in Physical Education. Moscow: Fizkultura i Sport, 1978. - 223 p.
9. Bailey R. Physical education and sport in schools: a review of benefits and outcomes // *Journal of School Health*. - 2006. - Vol. 76(8). - P. 397-401.
10. World Health Organization. Global Recommendations on Physical Activity for Health. - Geneva: WHO Press, 2010.